

Нове књиге и информације

ИДЕОЛОГИЈА И РЕПРЕСИЈА

СЛАВКО ЂУРУВИЈА, ИБЕОВАЦ; ЈА ВЛАДО ДАПЧЕВИЋ,

Београд 1990., стр.284

(с поговорима, рецензијама Ненада Бућина и Славољуба Ђукића) *

Великом броју романсираних тема о 1948., Информбироу, Голом отоку последњих година — а детабуисањем теме и повољнијом политичком климом — придружило се више усмених сећања и мемоарских списа жртава репресије. Међу њима, последњих месеци, најсензационалније је одјекнуло сећање Влада Јованова Дапчевића, државног непријатеља број 1, како себе назива у казивању Ђурувији. На такав пријем је свакако утицала глад за овом врстом литературе која се у нас још не смањује; ћутање које је деценијама обавијало Дапчевићеву животну авантуру, ако изузмемо најоскудније информације и стереотипне квалификације; фанатична издржљивост и увереност Дапчевића у своју идеолошку догматику, а пре свега отвореност говора — непосредног и опорог; немилосрдно оцењивање људи из свог круга пре догађаја из 1948. и после, те критички однос према Партији, њеним вођама и саборцима.

Вредност овог казивања, гледано у историографском смислу, пре свега је у добијању једног несумњиво значајног извора који буду-

ћи историчари сукоба 1948. неће смети да мимоиђу. Изворна вредност казивања потиче из више чињеница: Дапчевић је један од водећих информбировца; пуковнички чин не ограничава хоризонте његове осматрачнице, јер је у питању стари члан Партије, близак војном и политичком врху, на ко ступио под ударом критике због свог револуционарног идеализма, моралног пуританизма, религиозног схватања идеологије, апсолутне уверености у исправност својих погледа, па и данас када је — како каже — најуморнији човек на глобусу. Читалац може тек да остане задивљен том вером и психофизичком снагом коју тај човек носи у себи. Не каже ли Дапчевић да је 48 година провео у рату, затворима и емиграцији, а није изменио своју политичко-идеолошку оптику. За историчара овај спис као извор, са свим проверавањима по процедури струке, има и неке друге вредности: Дапчевић креће са причом о свом животу далеко пре судбоносне раскрснице — 1948., чиме себи и другима настоји да објасни зашто и како се све то догодило; говори о атмосфери у вој-

* Саопштено на трибини "Студенски град" 30. маја 1990.

но-политичком врху када је дошло до овог — споља гледано изненадног сукоба, који је ударио као гром из ведра неба; казивања омогућују да сагледамо партијско руководство и другове Дапчевића у предвечерје рата, у акцијама на Београдском универзитету, у устанку 13. јула, у време осеке устанка. Сведочи даље о хијерархији, удвориштву, каријеризму и другим сродним појавама које су квариле људе; о животу у условима победе и изазовима градског амбијента и свемоћне власти, материјалним и другим привилегијама; о наличју рада органа правосуђа, нељудском режиму Голог отока, ослобођењу и бекству, животу у Албанији, СССР-у, Белгији, Француској, Румунији, отмици и новом робијању.

Због немогућности увида у документацију специјалних архива и судова, историјска наука није још у стању да проверава неке наводе Вл. Дапчевића, одређене његовим сазнањима, сећањем, тенденцијама које може исказивати и несумњиво исказује, било да је реч о предратном раду у организацији КПЈ за Црну Гору, на Београдском универзитету у рату, после рата, нарочито од часа разлаза са КПЈ, укључујући и конкретна казивања о начину реаговања на Резолуцију, покушајима бекства, раду у емиграцији; посебно рефлексације о односима са својим саборцима, као и реконструкције неких акција (везе са совјетским представницима, бекство, рад у емиграцији итд.).

Читаоцу остаје да се запита: како је уопште било могуће издржати све шибе, физичке и психичке, режима репресије, а остати жив и са својим убеђењима. Шекспир нас подсећа "да амбиција (читај вера) мора да је саткана од нарочитог материјала". Исто тако, одавно је познато да нема веће "несреће" од емиграције. До-

следно истрајавање на свом "верују", поред свих искушења која превазилазе границе нормалног схватања, од душевног и физичког мрцварења до страха Дапчевића да га ко не прекоље последњих година тамновања у Забели, доприноси да ова исповест поприми неке трагичне размере.

Казивање Дапчевића отвара истовремено и питање херметичности, затворености духа ове категорије људи, животне критике и слома поготову у условима пада основних постулата на којима се градила њихова вера у сфери међуљудских односа, Партије, државе, царства колективизма, злочина извршених у име идеала изневерене револуције, страшних стаљинистичких могила и остваривању социјализма, као практично једине познате варијанте. Дапчевић верује у комунистичку идеју, сматрајући да је ово само једна фаза изгубљене борбе, али да је време да и комунизам почне да побеђује. Подсећа нас да је морало да прође сто година од освајања Бастиље да би се установио и стабилизовао грађански поредак. Ако под тим комунизмом подразумевамо неке опште идеје правде и правичног друштва уопште, онда су оне несумњиво неугасиве, назависно под којим се именом јављале, племените. Кроз њих се свет увек обнавља и тече историја. Али, може ли се данас бити некритичан према Стаљину којег су ратне генерације доживљавале као генијалну личност, ненадмашног државника и стратега војне победе СССР-а у другом светском рату? Сећам се и данас свог професора који је волео да каже да је Стаљин из "једне собе са пар телефона добио други светски рат и сломио фашизам". "Социјалистичка изградња" је појам који асоцира на технологију, а човек је тако ситан или најчешће непостојећи.

Код Дапчевића, и данас поклоника Стаљиновог генија, (други су политички "ситниш") нема оног тако неопходног релативизма у поимању личности и догађаја из прошлости или живота уопште. С удаљавањем од догађаја последице, међутим, знају да открију сасвим другу слику прошлости. Несумњиво величанствена, совјетска победа над фашизмом у прошлом рату има и своје наче: велике жртве, предратну сечу совјетских командира, ликвидације руских и светских комуниста, стављање под своје самосталних европских земаља и њихову русификацију, комунизирање против воље и на највулгарнији начин, изградњу бирократског Левијатана који је ускратио и последњи дашак слободе, итд., имајући за последицу доминацију "империјалног мишљења", које се међутим распало пред нашим очима. Вође западног света доживеле су у време Јалте несумњиво један од најтежих политичко-дипломатских пораза у модерној историји, али зар није и Стаљинова конструкција "социјалистичког тора" ("Стаљинова геополитичка архитектура", по совјетским радикалима) пала у новој историјској ситуацији као кула од карата. Може ли се Хрушчову одрицати сваки значај у савременој совјетској историји, чак до тачке да не би могао бити месни руководилац, као што то чини Дапчевић, без обзира на све његове незграпне изјаве, чудновато понашање, неуспеле иницијативе? Зар он није отворио питање стаљинизма и кризе совјетског система, иако је за своје време очигледно био преурадио? Требало је још 20 година до Горбачова. Психолошки је разумљиво зашто Дапчевић одриче Н.С. Хрушчову сваки значај, зашто га деградира, али је такав резон далеко од историјског промишљања појаве ове несумњиво пре-

лазне личности, чије су бразде, ипак, оставиле траг у деструкцији стаљинског монолитизма и скинуле позлате са његове до јуче посвећене личности.

Над овим Дапчевићевим казивањем задржаћу се само на неким општим питањима која произилазе из ове целовите личне приче, или их она тек дотиче, избегавајући да говорим о самом издржавању казне, јер то треба прочитати; узалудан је напор да се својим речником дочара стање које Дапчевић описује.

Дапчевић је из добростојеће фамилије, начитан, студент – револуционар, комесар разних војних школа после рата, утицајан у Политичкој управи Југословенске армије, дакле обавештен човек. То може да претпостави савремени читалац. Али, није тако. Штавише, слободан сам да мислим да су и Дапчевић и многи други, виши и нижи од њега, живели у доста скученим идеолошко-политичким оквирима, одвојени од правих извора политике која се правила на алхемичарски начин, њима стран и недоступан. Много је неформалног начина одлучивања и канала комуникације из којих су обични чланови Партије поготову, али и највећи део руководећег војно-политичког састава били одстрањени. Велики део њих није имао ни елементарно светско искуство, а и они који су га имали (Шпанија, СССР, Париз, Праг, итд.) знали су из праксе да је најбоље не мешати се у послове врха. Највећи део партијског кадра је живео у упрошћеним идеолошким представама о идентитету југословенско-совјетских интереса. Много тога се сводило на најниже емоционално стање које изражавају песме: "Ој Русијо земљо среће, ко за тебе умријет неће", или пре

рата "Дуни мало вјетре од Карпата и отвори руској војсци врата".

Др Светозар Стојановић има једно луцидно запажање — да су југословенски партијски кадрови у великој већини нови, и да је њихов сусрет са Русима на Дунаву 1944. практично био први сусрет; код једног дела старијих кадрова, избледело је оно што се дешавало пре рата ("троцкисти", Стаљинов црвени терор, рат са Финском, итд.). Партија и држава су биле тако направљене да је везу с Москвом држао један човек — Тито. Колико ли је он придавао значаја успостављању Копиничевог центра у Загребу пре рата, шифрантима ујесен 1941., вези са Димитровом? Један угледни научник се на једном скупу, недавно одржаном, запитао: зашто је Тито ујесен 1943. удаљио своје старе шифранте? Одговор је једноставан: тада је стигао Штерју Атанасов, па бригадир Фицрој Маклејн и фебруара 1944. генерал — лајтнант Николај Корњејев. Дакле веза се успоставља на други начин. (И највишим руководиоцима Тито је узгред, у ходу колоне, говорио о размени идеја и порука са московским центром или понешто тек на седницама оперативног језгра Политбироа. Колико ли је тога после рата решавано на одвојеним колосецима које је једино он повезивао у целину (ЦК КПЈ, Влада ФНРЈ, Министарство иностраних послова, Југословенска армија, итд.); у личним контактима о којима данас не знамо ама баш ништа (са Стаљином, Енвер Хоџом, Димитровом итд.), преко Ранковићеве или Гошњакове службе (и Дапчевић говори о осамостаљивању КОС-а од Партије 1947. године)? Његови министри спољних послова су људи који су углавном фигурисали као шефови ресора или били само формални носиоци спољне политике. Узмимо, Јосипа Смодлаку или Станоја

Симића. Кардељ долази тек 1948. (Дапчевић грешни када овог помиње као министра спољних послова од 1945., иако је несумњиво имао велики утицај на словеначку националну интеграцију, водио делегацију Југославије на Мировној конференцији у Паризу 1946., а од 1945. стајао на челу Спољнополитичке комисије ЦК КПЈ), али је Тито и тада па до краја живота повезивао све спољнополитичке нити и међународну активност Југославије сматрао искључиво својом сфером. Намерно правим ову дигресију да бих ставио до знања колико су каснији учесници југословенске драме 1948. били ван свих оних финих, противречних и надасве значајних спољнополитичких сплетова, сукоба интереса, тајних или полујавних иницијатива.

Док су хиљаде активиста излазили на теразијско ждрело играјући козарачко коло, избацујући ватрене пароле и набијајући асфалт ("Друже Тито, не дај Трста и Горице", или "Имамо Тита, имамо армију, са савезника Совјетску Русију"... итд.), дипломатски папири — данас кад их у миру читате — показују да су југословенске и стране дипломате коректно, професионално разговарале о најосетљивијим питањима. Наравно, било је инцидента, нарочито с Американцима у време Ричарда Патерсона, и разних видова реакције на контролу страних представништава од стране УДБ-е, протеривања због шпијунаже. Шта су партијски правци сем Тита и непосредних спроводника његове политике могли знати о мисијама Дикина, Фериша, Маклејна, Корњејева, о политици компромиса, Балканској федерацији, разговорима са Степинцем и око Степинца када је већ био ухапшен и осуђен, улози Чарлса Пика, британског амбасадора, наговештајима Џо-

на Кебота из 1947. о сукобу Југославије и СССР-а, сукобу у Албанији 1947-1948. око војних саветника и других случајева Копинчевим информацијама Титу из 1947. добијених од пуковника Била Бејлија о Стаљиновим намерама против Тита. Дапчевић је, видимо, и пре 1948. гледао људе изблиза, те за њега није тајна да Тито ради све сам (стр. 104), да је свемоћан, "какав ЦК", али он не може знати све суптилности политике и вештину њеног спровођења, условљености, захтеве, лабиринте којима је руководство ишло, равнотежу интереса. Друго су накнадна сазнања.

За Дапчевићево схватање је карактеристично да нема разлике између југословенске и совјетске армије, заправо да је то једно исто (стр.119). С глобалном идеолошко-политичком концепцијом не можете међутим уочити и рашчланити прагматизам политике, властите интересе, планове и амбиције вођа. КПЈ је несумњиво у орбити Коминтерне, али захваљујући посебним историјским условима четворогодишње борбе у стратешкој блокади изграђивао се нови старешински слој, Партија увећала новим борцима и патриотима, растао и јачао култ Тита као вође револуције, нарочито од 1943. године. Није се одвајао од јединица, ако изузмемо вишку епизоду и они под крај рата везану за боравак у Крајови и Вршцу. Нови кадрови, војни и политички, гледали су у њему свога вођу, иако су настављали да славе Стаљина. Та димензија добија на значају још више у условима потпуно ослобођене државе. Више је него важно у сагледавању сукоба 1948., са становишта опредељивања дела кадрова.

Други фактор на који треба скренути пажњу у предисторији су-

коба је несумњиво ниски теоријски ниво Партије, слабо образовање и неписменост кадрова. Југословенска револуција има велику сличност са кинеском, укључивањем сељаштва у народноослободилачку борбу и захваљујући низу чинилаца: редукцији рата на сукоб антифашизма и фашизма; Југославији као сељачком океану; превођењу на страну ослободилачке борбе на смрт осуђеног српског народа у НДХ; призивању традиције и словенског фактора, итд. То је, на другој страни, имало далекосежне последице у послератној Југославији, јер је та маса сељаштва ушла у све поре новог друштва, са својим навикама, односу према имовини, апсолутизацији свог борачког улога, што је врх фаворизовао и са чим је политички манипулисао. У условима нове политичке структуре, која је почивала на идеолошко-политичком монополу, поверењу, капиталу тековина народноослободилачког рата, стварао се нови слој управљачке структуре без временског мандата уколико следи политику врха. Таква кадровска структура није могла осигурати ефикасност апарата власти и привреде. Драгољуб Јовановић је критикујући у Уставотворној скупштини 1945. КПЈ због етатизма и увлачења сељака у државни и привредни апарат страховао за њихову судбину, сматрајући да им прети отуђење, одвицавање од старог посла и да немају готово никакве шансе да се било кад преобразе у ефикасне и рационалне привреднике. Сељачка маса је чинила ударну снагу народноослободилачког покрета. Дапчевић је тога свестан, јер на страни 117 говори и о једва писменим комесарима. Пре две-три године на Коларчевом универзитету говорио сам о једној студији о научницима Србије у Првом светском рату. Познато је да је гото-

во целокупни професорски кор одступио са својом армијом. Изненадило ме питање из публике: "Колико је професора било на АВНОЈ-у?" Чим сам се прибрао процедио сам: "Ниједан."

Дапчевић је моралист до тачке аскезе, а таквих је комуниста било много пре рата, у току рата и после завршетка оружане револуције. Тај морализам, колико год био племенит постајао је извор неразумевања нових прилика, политике компромиса, сметње психолошким релаксацијама у новој историјској ситуацији, али и узрок сектаризма најразноврснијих облика који је освајао са преузимањем власти. За Дапчевића постоји идентитет између комунисте и доброг човека. Отуда императив суздржавања и поштовања људских и радних норми. Мета напада су освајање привилегија, каријеризам, грабеж власти, стицање материјалних погодности. Дапчевић сматра да је то потицало од Тита, али је пјава неразумљива без система који репродукује бирократске односе који су временом прерасли у феудалне, са привилегијама одговарајућег типа. И вође и њихова свита, са свим повластицама на којима почива нова власт, опонашали су — они који су је познавали — совјетску структуру власти, изграђујући у суштини исти систем у фундаменту (организација Партије, бирократски централизам, скупштински декор, дириговано правосуђе, процес успостављања "тоталне шпијунаже" који ће и после Информбироа бити доведен до крајњег савршенства и елиминације сваке критичке реакције). "Заслуге", "поверљивост", категорија будности, основи су на којој се власт изграђује. Поседнути су дворови, виле, летњиковци, преузет најлепши намештај. Драстичан је пример који даје Дапчевић са "пишањем" оног

дечака по персијанеру, на што родитељ — борац одговара "Нека"... "крвљу је стечено". Читао сам својевремено извештаје једне ванредне комисије Владе ДФЈ о раду земаљских предузећа за обухватање конфисковане имовине у Војводини, крцате подацима из којих се види како су ствари заслепљивале људе. По уредима су били намештени клавири, зидни часовници, неколико на зиду, теписи, итд. У тој клими израстали су мали кнежеви и краљеви уз силнога падишаха, све до дна пирамиде моћи. Блажо Јовановић још у рату сања да буде "књаз" Црне Горе, Ђуро Пуцар је "цар", итд. Слушао сам пре неколико година у Смедеревској Паланци инжињера Живу Ђорђевића, једног од учесника чувеног предратног крагујевачког збора Фронта слободе, који је 1941. заробљен и интерниран, како је у заробљеништву стално сањао да улази у своју Смедеревску Паланку на белом коњу и најлепше зграде одређује за школе, болнице, домове културе. Но, снови су се распршили по повратку, јер су у те зграде већ били усељени комитети, ОЗН-а и управни органи.

Дапчевићево штиво као извор је инструктивно и у том смислу што разара идиличне, псеудо описе официјелне политике и историје о људима и догађајима. За Дапчевића не постоје светиње, његов скалпел је немилосрдан. Сви живи које је поменуо у позитивном или негативном контексту могу укрстити своја сећања са Дапчевићевим виђењем. У сваком случају наредни историчари ће испитивати ове исказе, проверавати их, допуњавати, одбацивати или потврђивати. Почев од Тита, преко чланова Политбироа, републичких, војних и других функционера (Митра Бакића, Светозара Вукмановића, Сава Брковића, Ивана Милутинови-

ћа, Николе Лекића, Вељка Мићуновића, Сретена Жујовића, Ратка Митровића, Угљеше Даниловића, Радоње Голубовића, Лала Ивановића, Пера Попиводе и других).

Све су то занимљива казивања, вредна свакако за историју, али увелико отргнута из стварности односа централизоване и хијерархизоване Партије, као кичме система, бирократског централизма као друштвеног односа, политичке и државно-својинске структуре власти која држи на узди људе, чини их зависним модерним бенефицијумом, неодговорношћу власти пред другим органима (парламент служи као декорација за акламативно прихватање већ донетих одлука), итд. Дапчевићу смета "полуилегална партија", иако је она настала из политике компромиса, коју су из различитих мотива формулисали Черчил и Стаљин, а Тито прихватио изјављујући да неће уводити комунизам, као цену и претпоставку победе и легализације смене власти. Владо Дапчевић, занет својом визијом комунизма, жели "чисту политику", коју је большевизам међутим убио у зачетку. Борба око власти је тек у комунизму доведена до пароксизма. Бројне примере које је Дапчевић навео у својој књизи доказ су сам за себе. Из њега избија тежња да политику морализује, гледајући на појаве подворавања, лижисаханства, чак и ликвидација као на деформације појединаца, карактеролошке дефекте људи. Свакако да има и тога, једнако као што има и параноидно оптерећених влашћу, незаситих амбицијом, људи који не желе да пропусте шансу уздизања, али би све те и друге девијације брзо избиле на видело да је постојао систем за критичку идентификацију и отклањање таквих појава. Дапчевић одлично познаје технологију ликвидација. Пластични описи ситуација намеште-

них убистава (Никола Лекић и други) су веома упечатљиви и користан допринос стварању концептуалног оквира истраживања борбе за власт. Тек извори, међутим, треба да поткрепе и ове и раније изнесене претпоставке о позадинама Керестинца, Сремске Митровице и других сличних збивања.

За Влада Дапчевића, као учесника, који накнадно прича историју свог живота, није безначајно његово порекло. Виолентни динарски тип са наглашеном моралном представом о животу и односима између људи, касније васпитан на комунистичкој доктрини, не подноси неправде, било које одступање од његове личне, идеалне визије односа међу људима, представе о солидарности, жртви, новом свету. Не штеди себе, али ни друге, нарочито салонске комунисте, Израстао је у школи комунистичке партије Црне Горе, најмоћније партијске организације у Југославији, како каже, која је овладала селом, а наставио да се прекаљује на Београдском универзитету који се претворио у тврђаву револуционарне демократије, много пре Титовог преузимања руководства КПЈ.

Дапчевић је усвојио идеје колективизма, егалитаризма, класне борбе, револуционарног насиља. Он њима верује и данас. Зато је за Ћурувију "човек са друге планете", а Ћурувија за Дапчевића "човек који је са мајчиним млеком посисао антикомунизам".

Можемо се дивити Дапчевићевој упорности, издржљивости, снази уверења, личној храбрости, па ако хоћете и једној врсти невиђеног морала, али његов случај је пре свега драма југословенског комунизма на самом почетку, узалудности једне жртве, рада за погрешну страну

историје. Дапчевић је надживео и стигао да исприча своју причу, али читалац не може да се ослободи осећања да је главни јунак изабрао криву страну. Несумњиво је, с друге стране, да су се победници обрачунали са својим жртвама на недостојан начин. Са историјске тачке гледишта пак, они који су изабрали прави пут марта-јуна 1948. прокоцкали су шансу демократског социјализма онога часа када су кренули да стаљинистичким методама бране поредак нападнут из центра светског стаљинизма, пристајући 1954. на аутоматизам по коме је у СССР-у постојао "социјализам" (а не бирократска дегенерација), а у Југославији "социјализам" (а не "фашизам", као што је било записано у Будимпештанској резолуцији ИБ-еа 1949. године).

Подела 1948. је довела до највећег раскола у историји КПЈ, до мучилишта на Голом отоку, до дубоке бразде политичких подела у Црној Гори. Ко познаје историју Црне Горе зна жестину политичких борби и подела које знају живети и у свести потоњих нараштаја. Треба ли подсећати на борбе између присталица конзервативног главарског слоја Николе Петровића и напредних ђака и дела племенских вођа, униониста и сепаратиста, четника и партизана, титоиста и стаљиниста. За разумевање Дапчевићевих реакција и односа у црногорској партијској организацији пре рата и у току рата више него значајан је племенски моменат, то јест фаворизовање "својих" племеника ("пиперска владавина", на пример).

Посебна прича је Голи оток, та "планета смрти", медитерански гулаг, симбол политичког терора, чије методе нису примењиване ни у Стаљиновим логорима. Нема им, бар, трага код Солжењицина и у опи-

сима других руских писаца. Некада се причало да су те методе примењивали агенти царске Охране. Тек, познато је да је стварање концентрационих логора на пустим острвима први покренуо министар унутрашњих послова Краљевине, "патер Корошец". Сачуван је документ по положају адресиран на генерала Душана Симовића, тадашњег начелника Генералштаба. Занимљиво је, иронија историје, да на њему злокобно симболично стоји: "Концепт, Чувати до 1948. године". Знамо да су Иван Стево Крајачић и Антон Аугустинчић обилазили острва у потрази за мермером из кога би овај вајар, који је иначе вајао и Павелићеву бисту, дошао до доброг материјала. Шеф ондашње босанске УДБ-е је био Џемал Биједић, а познато је да су из ове републике пристизали "кадрови" за обрачун са затвореницима на Голом отоку и другим логорима. Александар Ранковић је јуна 1951. на Четвртном пленуму ЦК КПЈ демантовао постојање "логора смрти", помињући да је од 1948. било ухапшено 8.403 лица због непријатељског рада по линији ИБ, од чега је пуштено на слободу 3.718 лица. Остаће незапамћено у анализима законитости да је у току 1949. године, када је УДБ-а преузимала борбу против ИБ, било 47 одсто неоправданих хапшења. Надвладао је тотални страх и харала општа фобија несигурности. Кардељ се 1951. јадао да је хапшења толико да не постижу васпитни ефекат, то јест због великог броја ухапшених казна нема превентивни карактер. Тек недавно наишао сам на један записник ЦК КП Србије из јуна 1950. године у коме Слободан Пенезић обавештава Политбиро да са "Мермера" ускоро стиже један контингент "коминформоваца" које треба добро прихватити јер су одиграли значајну улогу у борби против

Коминформа. Вредан извор због две чињенице: прво, "Мермер" није био непознат као логор врху КПЈ и друго, прављена је срачуната подела између оних који се приклоне од оних непопустљивих. Тиме је омогућавано нељудско понашање према другима као и убацивањем међу ИБ-еовце противника из прошлог рата и криминалаца.

Одавно је речено да је изолација била оправдана због опасности унутрашњег пуча, инвазије, потреса, али је над идеолошким противницима (јер се већином радило о њима а не о шпјунима, диверзантима, итд.) чињена крајње непримерена репресија ломљења човека, моралног уништавања, дехуманизације.

Информбиро је од првог дана означен за "националну издају", "пету колону", "контрареволуционарну агентуру". Проблем је био у томе што је КПЈ деценијама васпитавала комунисте и друге грађане да воле СССР и дивинизирала Стаљина. Драгољуб Јовановић је пре рата замерао комунистима што имају "две отаџбине", мислећи на Југославију и СССР. А онда је преко ноћи дошло до тога да се не сме рећи "руски кромпир". Многи од руководиоца који данас кажу да нису знали за ове логоре не желе да признају да су страховали да не навуку сумњу на себе интересовањем, без обзира на место које су заузимали на хијерархијској лествици. Страх је у КПЈ био општи. Идеолошки дрогирано чланство требало је преко ноћи да се пребаци на други, критички колосек размишљања. Неки то зову "операцијом без анестезије". Дуго се о томе није смело причати. Затвореници су избегавали о тамновању и мучењу. Мирослав Поповић чак вели да се боравак и оно што се дешавало крило као "сифилис".

Једно од важних питања која покреће књига Ђурувије, заправо прича Влада Дапчевића јесте: зашто се тако дуго одржавао тај страх, зашто се преко ИБ-еа није прешло после 1953., како га време није избрисало и препустило забраву? Стаљин је био опасан противник, али и наследници нису одустајали да на други начин подреде Југославију. Али, сме ли заборавити и на друге претпоставке које су неизоставне у комплексној анализи: ужас терора је задржавао страх и узбуђивао свест, бар извршилаца и инспиратора, да се све то једном не открије; жртве су претежно потицале из Србије и Црне Горе, тако да се данас чак говори о геноциду под идеолошким видом. Познато је да је Тито на седници Политбироа ЦК КПЈ поводом хапшења Душка Бркића, Станице Опачића и Рада Жигића рекао да је то први покушај да нас Информбиро разбије по националној линији; претња од Руса могла је да служи за унутрашње политичке манипулације; на 1948., која је велики пробој у стаљински монолит, Тито је градио свој култ, дакле на тријумфу победе над Стаљином; одржавање страха и бдење над информбиревском опозицијом одговарало је и Западу у време борбе за дезинтеграцију источног блока, тако да се нико није интересовао за повреду људских права над овом категоријом идеолошких противника и совјетске "пете колоне". Штавише, ћутке се прелазило преко њихове трагедије. Нешто слично се дешавало са страдањима румунског народа под владавином Чаушескуа. Стална претња и политичка инфамија над присталицама ИБ-еа задржавала је механизам репресивне машинерије, утеривала страх опозицији, ограничавала демократску критику, допринесила утврђивању бирократске диктатуре у суштини

под видом вулгаризованог и фасадног самоуправног разграђивања етатистичке државе.

Непосредна одбрана независности од стаљинског насртаја 1948. добила је потврду историје, али има своје зле сенке и настале последице које у каснијем развоју увелико анулирају првобитни егзистенцијални импулс. Идеологија Дапчевића није могла више бити опасна у Југославији, откривајући анатомију једнопартијске диктатуре и бирократизованог друштва али је информировска опозиција савршено служила до јуче за оправдавање сталне

и трајне репресије против свих оних који су угрожавали личну власт и владавину бирократије.

Мислим да је мисао изречена Дапчевићу на стр.202 Ђурувијине књиге разорна за свест сваког рационалног човека, али не и за протагонисту ове књиге; људи таквог типа какав је Владо Јованов Дапчевић више и нема у Русији; било их је само у револуцији и непосредно после њеног завршетка.

Др БРАНКО ПЕТРАНОВИЋ

Др МИЛОРАД ЕКМЕЧИЋ: СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ 1790-1918

Једна од могућих дефиниција историјске науке јесте да је то дисциплина која се бави прошлосту да би разумела садашњост и предвидела будућност. Извесно је да се овако замишљена сврха не може постићи штурим бележењем чињеница и педантним праћењем уске, политичке линије издвојене из многострукости историјске целине. Разумевање времена у коме живимо могуће је уколико се прошлост промисли у њеној свеобухватности, а дуго историјско трајање сагледа кроз мноштво процеса који га чине. Историјско време представља неразлучив спој политичких догађаја, економских токова, друштвених преслијавања, духовних домета и обичаја свакодневног живота. Проучавање овако схваћене укупности води ка разумевању свих слојева историјског кретања и приближава нас спознаји, увек релативне, историјске истине.

Вишедеценијско трагање др Милорада Екмечића за чиниоцима који су током последња два века учес-

твовали у мукотрпном процесу интеграције југословенских народа резултирало је у импозантној синтези "Стварање Југославије 1790-1918." Ова књига, изашла 1989. године у издању "Просвете" и награђена Нинином наградом за публицистику, донела је нашој интелектуалној јавности сложени збир досадашњих домета историјске и њој сродних наука, нових поставки и читав низ покренутих питања. Како и сам аутор каже: "У овој књизи је понуђен модел истраживања какав у нашој науци не постоји, а коначна решења никад не даје само један научник." Тај нови модел проучавања јесте покушај стварања једне "тоталне историје" у којој се спознаја времена гради равномерним слагањем слика из политичког, економског, друштвеног, духовног и обичајног живота на овим просторима, који су, током свог трајања, сачињавали јединство мотива и онда када су југословенску целину разбијали и када су је спајали. Да би све те слојеве разоткрио, Екмечић је